

УДК (UDC) 477"1921/1939"

<https://doi.org/10.21272/starovyna.2019.54.2>

ВЛАСЕНКО В. М., БОНДАРЕНКО М. О.

ДО БІОГРАФІЇ АМЕТА ОЗЕНБАШЛИ

У статті йдеться про одного із лідерів кримськотатарського національного руху першої половини ХХ ст. Амета Озенбашли. Охарактеризована його діяльність в період національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., зокрема участь у скликанні й організації I Курултаю кримськотатарського народу. За матеріалами архівно-слідчої справи Г. Порохівського, що зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України, висвітлено невідомі сторінки його біографії - перебування в Криму та Румунії у 1943-1944 рр. Приділено увагу питанню взаємовідносин А. Озенбашли з румунською Спеціальною службою інформації, яка допомогла йому й іншим кримськотатарським біженцям переїхати до Румунії.

Ключові слова: Амет Озенбашли, Крим, кримські татари, Міллі-Фірка, Гнат Порохівський, Румунія.

В умовах, коли 2014 р. Україна стикнулася з порушенням свого суверенітету - анексією Криму з боку Російської Федерації, варто використати досвід державотворення та боротьби за національну державність попередніх поколінь корінного населення півострова. Серед них - громадсько-політична діяльність одного з лідерів кримськотатарського національного руху першої половини ХХ ст., учасника I Курултаю кримськотатарського народу Амета Озенбашли. Незважаючи на численні публікації на сторінках наукової періодики й у засобах масової інформації, чимало сторінок його біографії залишаються невідомими. Інформація про нього радянських дослідників часто була тенденційною й упередженою. Саме тому вивчення життя учасника боротьби за кримськотатарську державність А. Озенбашли є актуальним, оскільки дає змогу відкрити неznані сторінки його біографії періоду Другої світової війни. Вона набуває актуальності ще й у зв'язку з нинішньою ситуацією в анексованому Криму та ставленням кримських татар до нової влади, намаганням окупантів обґрунтувати «своє право» володіти півостровом, спробами розколоти лави кримських татар в їхньому опорі окупантам. Метою роботи є введення до наукового обігу невідомих фактів діяльності А. Озенбашли на Батьківщині і поза її межами та характеристика важливих епізодів його громадсько-політичної роботи періоду німецької окупації Криму.

Окремі сторінки життя, громадсько-політичної та творчої діяльності А. Озенбашли вже знайшли висвітлення у науковій літературі, засобах масової інформації та інтернеті. Бібліографічні дані про нього як культурного діяча містить довідник «Деятели крымскотатарской культуры (1921-1944 гг.)» [1]. Вагомою віхою у дослідженні життєвого шляху та політичної діяльності відомого кримськотатарського діяча стали Міжнародна наукова конференція

Власенко Валерій Миколайович - кандидат історичних наук, доцент, Сумський державний університет (Україна). ScopusAuthor ID: 563-3026-3000, Orcid ID: 0000-0003-2220-2239.

Бондаренко Максим Олександрович - студент III курсу, Сумський державний університет (Україна).

з нагоди 50-х роковин смерті А. Озенбашли, за результатами якої вийшов збірник тез доповідей [2], та науково-практичний семінар з нагоди 120-річчя від дня його народження [3]. Окремі сторінки біографії письменника висвітлені крізь призму його навчання у Новоросійському університеті в Одесі [4], участі у скликанні та роботі І Курултаю [5], як одного з лідерів політичної партії «Мілли-Фірка» [6]. Його прізвище згадується й у публікаціях про революційні події 1917-1921 рр. в Криму, оскільки він брав у них активну участь [7-16], кримськотатарський театр [17], німецьку окупацію Криму [18], репресії проти кримських татар в СРСР [19] та Румунії [20]. Матеріали про письменника публікувалися на сторінках кримської преси [21-23] та в інтернеті [24-26]. Побачили світ також спогади А. Озенбашли [27].

У 2016 р. в Румунії вийшов збірник документів про полковника Армії УНР, лідера української військової еміграції в Румунії Гната Порохівського, який у роки Другої світової війни перебував в Криму та на Півдні України [28]. Він укладений за документами і матеріалами архівно-слідчої справи Г. Порохівського, що зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України. Книга містить документи, що стосуються А. Озенбашли [28, р. 241, 359-361, 444, 445, 511, 516, 632]. Але всі вони опубліковані румунською мовою. Саме це спонукало авторів використати документи і матеріали архівно-слідчої справи Г. Порохівського (ф. 5, спр. 26440, томи 1-3), що зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України. В них йдеться про взаємовідносини Спеціальної служби інформації Румунії і представників кримськотатарської еміграції, в тому числі й А. Озенбашли.

Амет Озенбашли народився 11 лютого 1893 р. в міщанській сім'ї Сеїт Абдули та Бегіє. Імовірно, у нього була можливість отримати початкову освіту, оскільки у 1910 році він став учнем Сімферопольської гімназії М. А. Волошенка. Після її закінчення зі срібною медаллю А. Озенбашли вступив до медичного факультету Новоросійського університету в Одесі. Наприкінці I семестру хотів перевестися до Московського університету, але в цьому йому відмовили. Саме в університеті розпочалася його громадська діяльність. Він неодноразово обирався курсовим старостою та головою центрального комітету об'єднаного новоросійського студентства.

Важко сказати, що саме підштовхнуло майбутнього лікаря до політичної діяльності, але точно відомо, що 20 травня 1917 р. він вже не був студентом. 22 квітня 1917 р. в кримській регіональній періодиці можна знайти ім'я А. Озенбашли, якого обрали делегатом від тимчасового кримського мусульманського комітету на Всеросійській мусульманській з'їзд, що мав відбутися 1 травня 1917 року. Забігаючи наперед, зазначимо, що наприкінці лютого 1919 р. його поновили на навчання у Новоросійському університеті [4, с. 18-19].

Події, що розпочалися в 1917 році, сколихнули всю Російську імперію та надихнули пригноблені народи до відродження. Одними з них були кримські татари, які, незважаючи на постійні міграції й утиски з боку російської влади, все ще залишалися міцною політичною силою, яку пробудила революція.

У цей період до політичної діяльності долучаються різні прошарки населення, що відчували волю та свободу слова після повалення влади

імператора Миколи II. Це зумовило появу великої кількості політичних партій та ідеологій, що ширилися в тогочасному суспільстві. Станом на весну 1917 р. існувало більше 20 політичних партій [29, с. 34]. Це були переважно загальноросійські партії. Але крім них формуються і національні партії, адже Крим на той час був багатонаціональною територією. На півострові впливовими були Бунд, Поалей-Ціон, Соціалістична єврейська робітничка партія та Сіоністська народна фракція. Утім найбільшу політичну вагу мали кримські татари.

25 березня 1917 р. відбулося засідання всіх мусульман Криму, на якому був сформований Тимчасовий кримсько-мусульманський виконавчий комітет (Мусвиконком). До його відання фактично перейшли всі справи, що стосувалися кримськотатарського населення. Більше того, у липні 1917 р. Мусвиконком сприяв створенню національної партії кримських татар - Міллі-Фірка. До першого складу ЦК партії увійшов і А. Озенбашли. Тактична мета партії - автономія у складі демократичної федеративної Росії, стратегічна мета - незалежна Кримська держава. Зі згоди Тимчасового уряду Міллі-Фірка починає створювати національні військові формування.

Але не тільки з російським Тимчасовим урядом у Міллі-Фірки були тісні зв'язки. У липні 1917 р. делегація мусульман відвідала Київ, де намагалася знайти в особі Української Центральної Ради (УЦР) союзника для реалізації своєї стратегічної мети. Вона інформувала Генеральний секретаріат про створення мусульманського війська та висловила бажання всього кримськотатарського народу приєднатися до України на правах автономії. Але тоді український уряд відмовив, оскільки сам очікував Всеросійських Установчих зборів для вирішення питання автономії України [30, с. 64].

Делегація кримських татар у складі 10 осіб, зокрема й А. Озенбашли як представник Мусвиконкому, взяла участь у З'їзді поневолених народів, що відбувся 8-15 (21-28 за новим стилем) вересня 1917 р. в Києві з ініціативи Української Центральної Ради [30, с. 43]. На другий день роботи форуму у своїй промові А. Озенбашли зазначив: «...Аж тепер, з революцією, народ татарський взявся до сильної організації всіх верств і свідомість національна надзвичайно поширилася. Татари обстоюватимуть свободу всіх народів, але не дозволяють теж, щоб хто-небудь другий верховодив у Криму. Всі свободні народи Росії повинні внести свою частину в загальнолюдську культуру». На З'їзді було прийнято рішення про створення автономії Криму. Так, в розділі 2 «Про національно-персональну автономію» постанови З'їзду від 15 вересня зазначалося: «Кожен з народів, що населяють Росію має право на національно-персональну автономію, тобто на організування нації в публічно-правову спілку... Обсяг керування, а також і певні форми внутрішньої організації визначаються Національними Установчими Зборами певного народу, скликаними на основі вселюдного, рівного, безпосереднього, таємного, пропорційного і без різниці статі голосування» [30, с. 51] Михайло Грушевський підтримав ініціативу кримської делегації та навіть пообіцяв, що в наступному універсалі зазначить гасло: «Крим - для кримчан». Подальшу долю Криму мало вирішувати кримськотатарське населення.

Про швидкий розвиток політичного життя свідчить те, що восени 1917 р. на території Криму діяло 23 політичні партії, зокрема 16 соціалістичних.

Після жовтневого перевороту 1917 р. вплив більшовиків на півострові починає зростати, а УЦР, не бажаючи збройного протистояння, проголошує III Універсал, за яким до території Української Народної Республіки (УНР) відходить і Таврійська губернія, але лише її материкова частина [31, с. 10].

Мілли-Фірка не визнала влади більшовиків і не підтримала переворот. Не сподіваючись тепер на автономію в складі УНР, партія поставила за мету проголошення незалежності Криму та створення суверенної держави. Для її реалізації в Бахчисараї, в залі Баб-і-діван (Зала суду), розпочали свою роботу Установчі збори кримськотатарського народу - I Курултай. А вже 12 грудня 1917 р. Курултай проголосив створення Кримської Народної Республіки та прийняв її конституцію. Курултай виконував роль національного парламенту, а вищим виконавчим органом влади була Директорія у складі 5 осіб. Директором народної освіти обрали Амета Озенбашли [32, с. 50]. Він став наймолодшим кримськотатарським політичним діячем епохи Мілли-Фірка. Аналізуючи вищезгадану цитату А. Озенбашли, можна стверджувати, що його погляди кардинально відрізнялися від поглядів більшовиків. Він мав не тільки свою чітко сформовану ідею, але й план створення Кримської держави в умовах політичної дестабілізації, тож зробив великий вклад у скликання та діяльність I Курултаю. Проте тогочасне становище вже створеного Курултаю було хитким, адже владу в Криму захоплювали більшовики. Цьому посприяв виступ генерала Корнілова та створення нових рад робітничих, селянських і солдатських депутатів.

Незважаючи на складну ситуацію, Курултай залишався національним парламентом, що вирішував питання лише кримськотатарського населення. Відчуваючи загрозу більшовицької навали, Н. Челебіджіхан запропонував компроміс, за яким передбачалося створення органу, до складу якого входили б не тільки представники від татар, але і більшовиків та Ради народних представників. Проте компромісу не вдалося досягти. Наслідком запеклих боїв між двома сторонами у 1918 р. стала перемога більшовиків, які почали зміцнювати на півострові владу рад.

Як і в інших регіонах імперії, в Криму після встановлення своєї влади більшовики почали застосовувати репресії проти політичних опонентів та просто «ненадійних», на їх погляд, громадян. Період репресій або «червоного терору» в російській історіографії не знайшов широкого висвітлення із зрозумілих причин. Офіційна версія - боротьба проти націоналізму і за побудову соціалізму та відповідь на «білий терор». Поняття «червоний терор» і «білий терор» є схожими, але не тотожними. Білий терор не мав під собою ідеологічного підґрунтя, тоді як червоний запроваджував методи насильства виключно заради досягнення ідеї комунізму та світової пролетарської революції. Так, тогочасні лідери більшовиків В. Ленін і Л. Троцький неодноразово закликали до методів насильства [33, с. 4-6]. То ж не дивно, що після перемоги більшовиків на півострові почалися масові репресії проти кримськотатарського населення, яке намагалося вибороти собі незалежність.

Перша хвиля репресій прокотилася Кримом в січні-лютому 1918 р. Особливо жорстким був період 22-24 лютого, коли матроси Чорноморського флоту, які підтримали більшовиків, нищили, грабували та вбивали «ворогів народу» в Севастополі. За даними української дослідниці історії Криму

Т. Бикової, лише в Севастополі було забито близько 600 чоловік [33, с. 12]. Репресій зазнали і кримські татари.

Після остаточної перемоги більшовиків в Криму у листопаді 1920 р. А. Озенбашли не емігрував, як деякі інші лідери кримськотатарського руху, а змушений був діяти в нових умовах. Лідери Міллі-Фірки намагалися налагодити співпрацю з новою владою. Наприкінці червня 1921 р. у Москві А. Озенбашли та Х. Чапчакчі вели переговори з наркомом у справах національностей Й. Сталіним щодо створення в Криму автономної республіки. У листопаді того ж року було сформовано керівництво Кримської автономної соціалістичної радянської республіки. До складу її Центрального виконавчого комітету увійшли А. Озенбашли, Х. Чапчакчі та вчений Б. Чобанзаде. Вони ж переобиралися до цього органу влади і в наступні роки. У жовтні 1921 р. А. Озенбашли призначають директором Кримського педагогічного технікуму в с. Тотайкой (з 1948 р. с. Ферсманово). Одночасно він навчався на медичному факультеті Кримського університету, який закінчив 1923 р. У 1924-1927 рр. А. Озенбашли був заступником наркома фінансів Кримської АСРР [4, с. 21-22], а з лютого 1927 р. по квітень 1928 р. - лікарем-невропатологом поліклініки № 3 в Сімферополі.

Відомий громадсько-політичний діяч і лікар, А. Озенбашли одночасно займався і літературною діяльністю. Він є автором п'єси «Під руїнами» [17, с. 178], історико-публіцистичних праць «Трагедія Криму» [34] та «Роль царського уряду в еміграції кримських татар» [35]. Його перу належать переклади творів класика української літератури Тараса Шевченка, про якого він зокрема писав: «Тарас Григорович і сьогодні з нами. Його творчість є безцінним, гідним гордості українського народу надбанням. Велич його творчості в тому, що вона і сьогодні дає нам натхнення, сили ...» [36, с. 136]. Його статті з історії, етнографії і педагогіки та рецензії публікувалися на сторінках журналів «Илери», «Крым», «Окьув ишлери» та «Яш кьувет».

У 1928 р. репресій зазнав і Амет Озенбашли, який після поразки «Міллі-Фірки» та Курултаю пішов у підпілля. В ніч з 12 на 13 квітня його заарештували у справі «контрреволюційної націоналістичної партії Міллі-Фірка». У вересні перевели до Бутирської в'язниці. Його звинувачували «в активній участі в створенні Кримської контрреволюційної організації «Міллі-Фірка» і керівній участі в її антирадянській роботі», налагодженні відносин «з націоналістами інших районів СРСР для створення єдиних форм боротьби проти заходів Радянської влади і ВКП(б)» та «у встановленні зв'язку з Кримською закордонною еміграцією в Туреччині». Амету Озенбашли винесли вирок - розстріл. Але вищу міру покарання замінили на 10 років виправно-трудоих таборів на Далекому Сході. Схожа доля спіткала й інших членів партії «Міллі-Фірка» [19, с. 75-76, 86]. Напередодні Другої світової війни репресивна політика радянської влади викликала незадоволення кримських татар і їх протистояння з радянською державою.

У березні 1934 р. А. Озенбашли достроково звільнили без права повернутися до Криму. Спочатку він жив у Новосибірську, потім - на Дніпропетровщині.

Під час Другої світової війни на території Криму склалася ситуація, що нагадувала події в інших національних регіонах СРСР, коли частина

провідних діячів певних національностей, які в період 1917-1921 років не здобули власну державність (навіть квазі-державність у вигляді соціалістичних автономних країв, областей, республік у складі СРСР) або втратили її у 1939-1940 рр. (країни Балтії), а згодом багато представників яких зазнали репресій, сподівалися за допомогою німців відтворити державність. Тим більше, що у роки війни Німеччина визнала державність словаків і хорватів.

Співпраця кримськотатарського національного руху з окупаційною владою відображала суперечливий характер цих взаємовідносин. По-перше, німецьке керівництво не мало єдиної концепції «східного питання» (наприклад, різні погляди на цю справу мали А. Розенберг й А. Кох), по-друге, представники визвольних рухів домагалися надання їм політичних прав, чого не хотіла Німеччина, по-третє, існували протиріччя між різними німецькими спеціальними службами за вплив на національні організації, по-четверте, нацистське керівництво намагалося використати мусульманський фактор у боротьбі проти СРСР.

Наприкінці грудня 1941 р. в Бахчисараї був створений Мусульманський комітет на чолі із Д. Абдурешидовим. Згодом він переїхав до Сімферополя. У складі комітету налічувалося 18 членів. Сімферопольський комітет намагався представляти інтереси всіх кримських татар, але німці розглядали його в якості зразка для районних комітетів, що виникли в Алушті, Євпаторії, Судаку, Ялті та інших містах. Головним завданням комітету було сприяння німецькій окупаційній владі. Для його реалізації були створені відповідні відділи - для боротьби з радянськими партизанами, формування добровольчих загонів, допомоги сім'ям добровольців, пропаганди й агітації та релігії. Навіть із назв відділів випливає, що комітет усувався від будь-якої політичної діяльності, а зосереджувався на вирішенні громадських, культурних і релігійних справ [18, с. 34-35].

Навесні 1942 р. комітет сформулював програму діяльності кримськотатарського національного руху. У планах було відновлення діяльності партії «Мілли-Фірка», створення самостійної держави під протекторатом Німеччини з власним парламентом та армією. Але Берлін програму не затвердив. У колі тогочасних лідерів кримськотатарського національного руху утворилося два табори, які по-різному бачили шляхи досягнення зазначеної мети. Перший, якого уособлював Д. Абдурешидов, погоджувався на суцільну співпрацю з німцями, другий на чолі з А. Куркчі й Е. Куртсейтовим сподівався отримати від німців політичні права. Виникнення другого табору пов'язувалося з ім'ям А. Озенбашли. Як німці, так і члени Сімферопольського комітету прагнули використати авторитет одного з лідерів кримськотатарського національного руху на свою користь [23, с. 7].

До серпня 1943 р. А. Озенбашли проживав у м. Павлоград Дніпропетровської області, де працював невропатологом. З літа 1942 р. його неодноразово відвідували (за згодою німців) члени Сімферопольського комітету. Йшлося про переїзд до Криму та співпрацю з німцями. Як випливає з документів, він мав інші погляди на співпрацю з німцями. Врешті-решт, у листопаді 1943 р. А. Озенбашли написав меморандум щодо співпраці кримських татар із німцями. Ним передбачалося:

- визнання кримських татар корінним народом Криму і народом-союзником Німеччини;
- визнання прав кримських татар, зароблених пролиною ними кров'ю;
- вільне повернення на батьківщину всіх кримських татар, які перебувають у вигнанні або опинилися за межами Криму з іншої причини;
- повернення всім кримським татарам їхніх земельних володінь, які вони втратили в роки колективізації;
- повернення релігійним організаціям їх земельних володінь - вакуфів;
- створення релігійного і національного центру, що користується довірою народу [18, с. 36].

Текст меморандуму отримали всі німецькі інстанції, що займалися «східною політикою». А. Озенбашли вимагав, щоб із ним ознайомилося все кримськотатарське населення. Німецька влада не схвалила меморандум. У серпні 1943 р. А. Озербашли повернувся до Криму. На запрошення Сімферопольського мусульманського комітету, під час святкування Курбан-байраму у жовтні того ж року він виголосив промову, в якій у завуальованій формі запропонував кримським татарам третій шлях між гітлеризмом і сталінізмом - думати в першу чергу про свої національні інтереси, тобто фактично не схвалив співпраці з німцями.

Побоюючись арешту, А. Озенбашли вже не повернувся до свого помешкання. Про перипетії подальшого життя одного з лідерів кримськотатарського національного руху свідчать документи архівно-слідчої справи лідера української військової еміграції в Румунії, полковника Армії УНР, керівника одного з підрозділів Спеціальної служби інформації (ССІ) Румунії Гната Порохівського, який восени 1944 р. був заарештований радянською службою СМЕРШ і до кінця 1947 р. перебував під слідством у Києві та Москві, а потім відбував покарання у вигляді 25 років позбавлення волі. Помер у таборі Дубравлагу¹. З травня 1942 р. Г. Порохівський перебував у Криму, а також у Миколаєві, Одесі та Ростові-на-Дону.

Ім'я Амета Озенбашли у справі згадується у протоколах допитів Г. Порохівського від 25 грудня 1944 р., 18 липня 1946 р. та 15 січня 1947 р. На першому допиті йшлося про налагодження зв'язку А. Озенбашли з начальником відділу «агентури східного фронту» ССІ полковником Іонеску (справжнє прізвище - Василь Паліус), який з вересня 1942 р. перебував у Криму. Певні відносини з А. Озенбашли мали співробітники ССІ полковник П. Келлер та майор Курерару. Г. Порохівський, відомий на той час під прізвищем Павло Добреску, свідчив, що зустрічався з А. Озенбашли в Миколаєві. Порохівському було відомо, що він - активний учасник кримськотатарського національного руху у 1917-1920 рр., за радянської влади - репресований, у 1941 р., вже під час війни, переїхав до Павлограда, запрошувався німцями і кримськими татарами до переїзду до Криму з метою «создания татарских националистических антисоветских организаций», у жовтні 1943 р. виїхав до Румунії [37, арк. 196].

¹ Про діяльність Г. Порохівського в Румунії див.: Власенко В. М., Сапсай О. В. До історії української військової еміграції в Румунії. *Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі*: зб. наук. праць. Суми: СумДУ, 2014. Вип. I. С. 22-25; Власенко В. М., Сапсай О. В. До історії ОУН в Румунії (за матеріалами архівно-слідчої справи Г. Порохівського). *Сумська старовина*. 2015. № XLVII. С. 53-62.

На наступному допиті Г. Порохівський уточнив інформацію. З А. Озенбашли він зустрівся у жовтні 1943 р. в Миколаєві. Він приїхав з Криму за домовленістю з Іонеску, але оскільки того на момент приїзду не було, то його зустрів заступник Іонеску Г. Порохівський. З допиту випливає, що А. Озенбашли в роки революції був пов'язаний з Д. Сейдаметом, який емігрував до Туреччини. У роки радянської влади був засуджений. Покарання відбував у Сибіру. Після відбуття покарання переїхав до Павлограда, де і працював лікарем до приходу німців. Там же німці встановили з ним зв'язок та запросили до Криму. На Батьківщині, за словами А. Озенбашли, вже існували татарські комітети. Його, як старого націоналіста, зустріли в Криму «с большим воодушевлением и выдвинули на пост муфтия (главы гражданской и духовной власти крымских татар)». Німці, на думку А. Озенбашли, підтримували цю ідею, але під будь-яким приводом зволікали з її реалізацією. На той час радянські війська почали вже загрозувати Криму й А. Озенбашли вирішив виїхати спочатку до Румунії, а потім до Туреччини для продовження антирадянської боротьби. З цією метою він домовився з Іонеску про переїзд до Румунії. Г. Порохівський повідомив, що був знайомий із Д. Сейдаметом і неодноразово зустрічався з ним в Бухаресті. За свідченням Г. Порохівського, А. Озенбашли перебував у Миколаєві більше 2 місяців. За цей час до міста прибуло кілька діячів кримськотатарського національного руху, які також очікували на перепустку до Румунії. Після повернення Іонеску їм були надані перепустки і на автомобілях вони відбули до Одеси, а звідти на початку 1944 р. вирушили до румунського порту Констанца. Більше з А. Озенбашли Г. Порохівський не зустрічався [37, арк. 371-373].

На черговому допиті в січні 1947 р. йшлося про начальника Кримського центру «Агентури східного фронту» полковника Павла Келлера, який після від'їзду з Криму Іонеску підтримував зв'язок з А. Озенбашли. Іншої інформації про одного з лідерів кримськотатарського національного руху не було подано [38, арк. 62-63].

Імовірно, А. Озенбашли пішов на налагодження стосунків із румунською стороною через наявність в Румунії кримськотатарської діаспори та можливість через Румунію потрапити до Туреччини, де на той час перебував лідер кримськотатарської політичної еміграції, активіст прометеївського руху Д. Сейдамет, який орієнтувався у своїй діяльності на уряд Польщі в еміграції (Лондон) та був відомий як антинацист [18, с. 36, 38].

У справі є стенограма допиту самого Амета Озенбашли від 11 березня 1947 р. У ній зазначалося, що він був одним із лідерів партії «Мілли-Фірка», заснованої у 1918 р. З 1925 р. очолював її Центральний Комітет. У 1931 р. був засуджений за антирадянську націоналістичну діяльність до 10 років позбавлення волі. 1934 р. був звільнений. До серпня 1941 р. жив у Павлограді, де завідував місцевою грязелікарнею. У серпні 1943 р. познайомився з полковником Іонеску, який допоміг йому у жовтні того ж року терміново виїхати до Миколаєва, де він неодноразово зустрічався з Г. Порохівським. Колишній полковник Армії УНР допоміг А. Озенбашли пролонгувати термін перепустки до Трансністрії, яку він отримав від румунського командування ще в лютому 1943 р. в Дніпропетровську, а продовжив термін її вже у Сімферополі.

Під час однієї неформальної зустрічі (споживання національної страви «чебуреки») Г. Порохівського з А. Озенбашли та кількома кримськими татарами в Миколаєві обговорювалося питання репресій органів НКВС проти представників національних меншин не тільки в Криму, але і в Україні та інших національних республіках.

У грудні 1943 р. в Одесі у приміщенні Іонеску відбулася остання зустріч Г. Порохівського із сім'ями кримських татар перед їхньою відправкою до Румунії. Колишній полковник Армії УНР рекомендував А. Озенбашли пробратися до Туреччини, де разом із групою Д. Сейдамета та за сприяння Туреччини продовжити боротьбу за незалежну кримськотатарську державу.

Опинившись у Румунії, А. Озенбашли продовжив громадсько-політичну діяльність серед кримських татар, які проживали в Добруджі [39], підтримував зв'язок зі Спеціальною службою інформації Румунії, налагодив листування з Д. Сейдаметом, звернувся до Посла Туреччини в Румунії Хамдулаха Танриовера (у справі помилково вказано Танвувера) з проханням допомогти йому та сім'ям кримських татар, які втекли з Криму від переслідувань радянської влади, переїхати до Туреччини. Посол обіцяв вирішити справу, але стрімкий наступ Червоної армії в Румунії завадив її реалізації.

З допиту випливає, що Іонеску задовольнив прохання А. Озенбашли не відправляти на примусові роботи до Німеччини кримських татар, які нелегально (без віз) опинилися на території Румунії.

У примітці наприкінці стенограми допиту було зазначено, що оригінал тексту допиту зберігається у слідчій справі № 1075 з обвинувачення А. Озенбашли. Допит здійснив заступник начальника 2-го відділу слідчого відділення 5-го управління Міністерства державної безпеки СРСР майор І. Єзепов [38, арк. 311-316].

Зауважимо, що після приїзду до Румунії А. Озенбашли увійшов до складу Комітету допомоги кримським біженцям, що був створений із дозволу губернатора Констанци місцевими кримськими татарами. Комітет займався розміщенням й облаштуванням новоприбулих мігрантів з Криму. Але це тривало недовго. Вже в серпні 1944 р. відбувся переворот, унаслідок якого режим Іони Антонеску було повалено. Наступного місяця Румунія виступила на боці Антигітлерівської коаліції та підписала з Великобританією, СРСР та США договір, згідно з яким репатріації підлягали радянські військовополонені, інтерновані, примусово вивезені до Румунії, переміщені особи та біженці, які опинилися в цій балканській країні, в тому числі і кримські татари. Після вступу на територію Румунії Червоної армії почалася хвиля арештів кримських татар. Біженці опинилися в руках СМЕРШу. Навесні 1945 р. Амет Озенбашли був заарештований і відправлений до Бутирської в'язниці. У вересні 1947 р. особлива нарада при МДБ СРСР за кількома пунктами статті 58 Кримінального кодексу Російської Федерації засудила його до 25 років позбавлення волі. Згодом з боку румунської комуністичної влади зазнали репресій дружина А. Озенбашли Аніфе та його донька Мер'єм і син Ділявер [20, с. 188-189].

На волю А. Озенбашли вийшов тяжко хворим. Останні роки жив у Таджикистані, де у 1958 р. помер. У 1993 р. його останки були перепоховані

в Бахчисараї на території Зинджирли-медресе - найстарішої будівлі навчального закладу, заснованого у 1500 р. ханом Менлі-Ґераєм.

Отже, висвітлені основні віхи біографії політика і письменника в період революційних перетворень 1917-1920 рр. свідчать про неабиякий талант молодого політика у справі захисту національних інтересів кримських татар, як одного з організаторів І Курултаю, співзасновника національної політичної партії «Мілли-Фірка» та очільника підрозділу Директорії. Відомий політик, він виявив себе і на літературній, науковій, педагогічній та театральній нивах у складний період історії кримськотатарського народу.

Політика радянської влади у національному питанні, нехтування культурними інтересами корінного населення Криму, суцільна русифікація, примусова колективізація, репресії проти провідних діячів кримськотатарського народу призвели до того, що з приходом на півострів німців частина кримських татар сподівалася відтворити власну державність з їхньою допомогою. А. Озенбашли закликав розраховувати на власні сили, а не сподіватися на зовнішню допомогу. Через це змушений був терміново залишити Крим і Україну. Перебуваючи в Румунії, допомагав своїм співвітчизникам, які змушені були залишити Батьківщину, налагодив зв'язок із центром кримськотатарської політичної еміграції на чолі із Д. Сейдаметом у Туреччині. Сподіванням А. Озенбашли продовжити в еміграції боротьбу за національні інтереси кримських татар завадив швидкий наступ Червоної армії в Румунії та його арешт навесні 1945 р. органами СМЕРШу. Невдовзі він знов потрапив до радянських таборів. Але вони його не зламали. І нині Амет Озенбашли уособлює собою незламність кримських татар у боротьбі за національну гідність і свободу.

Перспективними, на думку авторів, є дослідження перебування А. Озенбашли в Румунії, його листування з Д. Сейдаметом та архівно-слідчої справи А. Озенбашли, що зберігається в російському архіві.

1. Деятели крымскотатарской культуры (1921-1944 гг.): библиографический словарь / Гл. ред. и сост. Д. И. Урсу. Симферополь: Доля, 1999. 240 с.

2. Амет Озенбашлы - видный общественно-политический деятель Крыма, писатель-публицист. Годы, люди, судьбы (материалы международной научной конференции). Симферополь: Крымчупедгиз, 1999. 136 с.

3. В Акмесджите прошёл научный семинар, посвященный Амету Озенбашлы. *Teraze* [офіційний сайт] (електронний ресурс). URL: <http://teraze.org.ua/page.php?id=9&article=3849>

4. Урсу Д., Вінцовський Т. Кримські татари - випускники Новоросійського (Одеського) університету та їх доля. *Краєзнавство*. К., 2011. № 4. С. 17-25.

5. Гаракова З. Роль Амета Сеид-Абдуллы Озенбашлы в Курултае. *Крымскотатарское национальное и правозащитное движение: истоки, эволюция*: материалы Междунар. конф., посвященной 60-летию М. Джемилева. Симферополь: Доля, 2004. С. 79-84.

6. Исмаилова Л. Ф. Возникновение Милли Фирка (национальной партии крымскотатарского народа). Вклад Амета Озенбашлы в общественно-политическую жизнь крымскотатарского народа в ходе гражданской войны в 1917 году. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь, 2011. № 199. Т. 1. С. 28-31.

7. Бикова Т. Суспільно-політичні процеси у Криму в 1917 р. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2003. Вип. 10. С. 60-81. URL: http://resource.history.org.ua/publ/pro_2003_10_60

8. Бондаренко М. О. До біографії Амета Озенбашли. *Суспільно-політичні на українських землях: історія, проблеми, перспективи*: матер. V Всеукр. наук.-практ. конф.

(Суми, 18 травня 2018). Суми: СумДУ, 2018. С. 52-55.

9. Бочагов А. К. Милли Фирка: национальная контрреволюция в Крыму: очерк / ИСТПАРТ Крымского областного комитета ВКП (б). Симферополь: Крымское гос. изд-во, 1930. 117 с.

10. Головченко В. Крымскотатарський національно-визвольний рух: партійний вимір. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2011. Вип. 5. С. 260-275. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2011_5_20

11. Зарубин А. Г., Зарубин В. Г. Крымскотатарское национальное движение в 1917-1920 гг. *Крымский контекст*. Симферополь, 1994. № 2. С. 64-76.

12. Зарубин А. Г., Зарубин В. Г. Милли Фирка - национальная партия крымских татар (1917-1920). *Известия Крымского республиканского краеведческого музея*. Симферополь, 1994. № 7. С. 67-72.

13. Королев В. И. Таврическая губерния в революциях 1917 года (политические партии и власть). Симферополь: Таврия, 1993. 85 с.

14. Петруньок Б. Національно-визвольний рух кримських татар у контексті європейських цивілізаційних процесів. *Українознавчий альманах*. 2013. Вип. 11. С. 50-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2013_11_17

15. Токмеджі Р. Р. Джафер Сейдамет і Милли-Фирка - боротьба за національну волю в період більшовицької експансії. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Сер. Юридические науки. Симферополь, 2006. Т 19 (58). № 1. С. 184-189.

16. Хаяли Р. И. Провозглашение Крымской народной республики и принятие «Основных законов крымскотатарского курултая» (декабрь 1917 года - январь 1918 года). *Научный вестник Ужгородского национального университета*. Серия: Право. Ужгород, 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 116-120.

17. Шендрікова С. П. Сторінками історії становлення театрального мистецтва у кримських татар. *Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]*. Серія: Історія та географія. 2011. Вип. 40. С. 176-179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_ist_2011_40_44

18. Романько О. В. Крымскотатарський національний рух і його політичні взаємини з Німеччиною в період Другої світової війни. *Мандрівець*. Тернопіль, 2011. №4. С. 34-41.

19. Хаяли Р. Репрессивная политика советского государства в отношении крымских татар (1921-1941). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2009. № 32. С. 71-86.

20. Сейдаметов Э. Х. Репрессии крымских татар Румынии в коммунистический период. *Научный вестник Николаевского национального университета имени В. О. Сухолинского*. Сер.: Исторические науки. 2013. Вип. 3.35. С. 188-191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdu_2013_3

21. Брошеван В. М. «Избавьте меня от позорного прозвища». *Крымская газета*. Симферополь, 1996. 11 сентября.

22. Озенбашлы М. А. Великий Аллах, да упокой дух моего родителя. *Голос Крыма*. Симферополь, 1998. 17 апреля.

23. Озенбашлы М., Сеитбекиров Э. Всем злым наветам вопреки он слился с благословенной землей родного Бахчисарая. *Голос Крыма*. Симферополь, 2003. № 9.

24. Бекирова Г. Амет Озенбашлы. *Крым. Реалии*. URL: <https://ru.krymr.com/a/27535740.html>

25. Озенбашлы Амет Сеидабдуллаевич. *Политика. Национальная политическая энциклопедия*. URL: <http://politike.ru/termin/ozenbashly-amet-seidabdullaevich.html>

26. СБУ открыла доступ к новому списку крымских татар - жертв большевистских репрессий. *Ислам в Україні*. URL: <http://islam.in.ua/ru/istoriya/sbu-otkryla-dostup-k-novomu-spisku-krymskih-tatar-zhertv-bolshevistskih-repressiy>

27. Озенбашлы А. Трагедия Крыму в спорах та документах. Симферополь: Доля, 2007. 288 с.

28. Anchetat de SMER: asul SSI și liderul emigrației ucrainene din România on dosarele SBU, 1944-1947 / Editori Vadim Guzun, Valeriy Vlasenko. Cluj-Napoca: Argonaut, 2017. 730 p.

29. Королёв В. И. Возникновение политических партий в Таврической губернии. Симферополь: Таврия, 1993. 42 с.

30. Реєнт О. П., Андрусишин Б. І. З'їзд поневолених народів (8-15 вересня 1917 р.) (21-28 вересня н. ст.). К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. 72 с.

31. Чотири універсали / Упоряд. В. Д. Конашевич. К.: Добровільне т-во любителів книги УРСР, 1990. 15 с.

32. Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. Симферополь: Антика, 2008. 728 с.

33. Бикова Т. Червоний терор в Криму (1917-1921 рр.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2000. Вип. 5. С. 4-6. URL: <http://resource.history.org.ua/publ/>

рго 2000 5 3

34. Озенбашлы Амет. Кырым фаджиасы [Трагедия Крыма]: избранные труды на русском и крымско-татарском языках. Симферополь: Таврида, 1997. 256 с.
35. Озенбашлы А. Роль царского уряда в эмиграции крымских татар. *Крымські студії: інформаційний бюлетень*. 2001. № 1 (7). С. 100-104.
36. Сеферова Ф. А. Поэзия Гараза Шевченко в крымскотатарских переводах: традиционализм и новаторство. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Сер. 9: Сучасні тенденції розвитку мов. К., 2015. Вип. 13. С. 166-170.
37. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), ф. 5, спр. 26440, т. 1.
38. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 26440, т. 2.
39. Урсу Д. П., Сейдаметов Э. Х. Крымскотатарская диаспора в Добрудже: формирование, социальная и культурная эволюция. *Схід і діалог цивілізації*. До ювілею Ю. М. Кочубея. Зб. наук. статей. К.: Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Крымського НАН України, 2012. С. 381-413.

References

1. Deyateli krymskotatarskoy kul'tury (1921-1944 gg.): biobibliograficheskiy slovar' / Gl. red. i sost. D. I. Ursu. Simferopol': Dolya, 1999. 240 s.
2. Amet Ozenbashly – vidnyy obshchestvenno-politicheskiy deyatel' Kryma, pisatel'-publitsist. Gody, lyudi, sud'by (materialy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii). Simferopol': Krymchpedgiz, 1999. 136 s.
3. V Akmesdzhite proshel nauchnyy seminar, posvyashchennyy Ametu Ozenbashly. Teraz [ofitsiyniy sayt] (elektronniy resurs).
4. Ursu D., Vintkovskiy T. Krymski tatory - vypuskniky Novorosiiskoho (Odeskoho) universytetu ta yikh dolia. *Kraieznavstvo*. K., 2011. № 4. S. 17-25.
5. Garakova Z. Rol' Ameta Seid-Abdully Ozenbashly v Kurultae. Krymskotatarskoe natsional'noe i pravozashchitnoe dvizhenie: istoki, evolyutsiya: materialy Mezhdunar. konf., posvyashchenoy 60-letiyu M. Dzhemileva. Simferopol': Dolya, 2004. S. 79-84.
6. Ismailova L. F. Vozniknovenie Milli Firka (natsional'noy partii krymskotatarskogo naroda). Vklad Ameta Ozenbashly v obshchestvenno-politicheskuyu zhizn' krymskotatarskogo naroda v khode grazhdanskoj vojny v 1917 godu. Kul'tura narodov Prichernomor'ya. Simferopol', 2011. № 199. T. 1. S. 28-31.
7. Bykova T. Suspilno-politychni protsesy u Krymu v 1917 r. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*. 2003. Vyp. 10. S. 60-81.
8. Bondarenko M. O. Do biohrafii Ameta Ozenbashly. *Suspilno-politychni na ukraïnskykh zemliakh: istoriia, problemy, perspektyvy*: mater. V vseukr. nauk.-prakt. konf. (Sumy, 18 travnia 2018). Sumy: SumDU, 2018. S. 52-55.
9. Bochagov A. K. Milli Firka: natsional'naya kontrrevolyutsiya v Krymu: ocherk / ISTARPT Krymskogo oblastnogo komiteta VKP (b). Simferopol': Krymskoe gos. izd-vo, 1930. 117 s.
10. Holovchenko V. Krymskotatarskiy natsionalno-vyzvolnyi rukh: partiinyi vymir. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa*. 2011. Vyp. 5. S. 260-275.
11. Zarubin A. G., Zarubin V. G. Krymskotatarskoe natsional'noe dvizhenie v 1917-1920 gg. Krymskiy kontekst. Simferopol', 1994. № 2. S. 64-76.
12. Zarubin A. G., Zarubin V. G. Milli Firka – natsional'naya partiya krymskikh tatar (1917-1920). Izvestiya Krymskogo respublikanskogo kraevedcheskogo muzeya. Simferopol', 1994. № 7. S. 67-72.
13. Korolev V. I. Tavricheskaya guberniya v revolyutsiyakh 1917 goda (politicheskie partii i vlast'). Simferopol': Tavriya, 1993. 85 s.
14. Petrunok B. Natsionalno-vyzvolnyi rukh krymskykh tatar u konteksti yevropeyskykh tsyvilizatsiinykh protsesiv. *Ukrainoznavchyi almanakh*. 2013. Vyp. 11. S. 50-55.
15. Tokmedzhi R. R. Dzhafer Seidamet i Mylly-Fyrka - borotba za natsionalnu voliu v period bilshovytskoi ekspansii. *Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnogo unyversyteta im. V. Y. Vernadskoho*. Ser. Yurydycheskiye nauky. Symferopol, 2006. T 19 (58). № 1. S. 184-189.
16. Khayali R. I. Provozglashenie Krymskoy narodnoy respubliki i prinyatie «Osnovnykh zakonov krymskotatarskogo kurultaya» (dekabr' 1917 goda – yanvar' 1918 goda). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu*. Seriya: Pravo. Uzhhorod, 2014. Vyp. 24. T. 1. S. 116-120.
17. Shendrikova S. P. Storinkamy istorii stanovlennia teatralnogo mystetstva u krymskykh tatar. *Zbirnyk naukovykh prats* [Kharkivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni H. S. Skovorody]. Seriya: Istorii ta heohrafiia. 2011. Vyp. 40. S. 176-179.

18. Romanko O. V. Krymskotatarskyi natsionalnyi rukh i yoho politychni vzaiemyny z Nimechchynoiu v period Druhoi svitovoi viiny. *Mandrivets*. Ternopil, 2011. №4. S. 34-41.
19. Khayali R. Repressivnaya politika sovetskogo gosudarstva v otnoshenii krymskikh tatar (1921-1941). *Zarkhiviv VUCHK-HPU-NKVD-KHB*. 2009. № 32. С. 71-86.
20. Seydametov E. Kh. Repressii krymskikh tatar Rumynii v kommunisticheskiy period. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*. Ser.: Istorychni nauky. 2013. Vyp. 3.35. S. 188-191.
21. Broshevan V. M. «Izbav'te menya ot pozornogo prozvishcha». *Krymskaya gazeta*. Simferopol', 1996. 11 sentyabrya.
22. Ozenbashly M. A. Velikiy Allakh, da upokoy dukh moego roditelya. *Golos Kryma*. Simferopol', 1998. 17 aprelya.
23. Ozenbashly M., Seitbekirov E. Vsem zlym navetam vopreki on slilsya s blagoslovennoy zemley rodnogo Bakhchisaraya. *Golos Kryma*. Simferopol', 2003. № 9.
24. Bekirova G. Amet Ozenbashly. *Krym. Realii*.
25. Ozenbashly Amet Seidabdullaevich. Politika. Natsional'naya politicheskaya entsiklopediya.
26. SBU odkryla dostup k novomu spisku krymskikh tatar - zhertv bol'shevistskikh repressiy. *Islam v Ukraini*.
27. Ozenbashly A. Trahediiia Krymu v spohadakh ta dokumentakh. Simferopol: Dolia, 2007. 288 s.
28. Anchetat de SMER': asul SSI 'i liderul emigraiei ucraiene din Rombnia on dosarele SBU, 1944-1947 / Editori Vadim Guzun, Valeriy Vlasenko. Cluj-Napoka: Argonaut, 2017. 730 p.
29. Korolev V. I. Vozniknovenie politicheskikh partiy v Tavricheskoy gubernii. Simferopol': Tavriya, 1993. 42 s.
30. Reient O. P., Andrusyshyn B. I. Zizd ponevolenykh narodiv (8-15 veresnia 1917 r.) (21-28 veresnia n. st.). K.: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1994. 72 s.
31. Chotyry universaly / Uporiad. V. D. Konashevych. K.: Dobrovilne t-vo liubyteliv knyhy URSSR, 1990. 15 c.
32. Zarubin A.G., Zarubin V.G. Bez pobediteley. Iz istorii grazhdanskoj vojny v Krymu. Simferopol': Antikva, 2008. 728 s.
33. Bykova T. Chervonyi teror v Krymu (1917-1921 rr.). *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*. 2000. Vyp. 5. S. 4-6.
34. Ozenbashly Amet. K'rym fadzhiasy [Tragediya Kryma]: izbrannye trudy na russkom i krymsko-tatarskom yazykakh. Simferopol': Tavrida, 1997. 256 s.
35. Ozenbashly A. Rol' tsars'kogo uryadu v emigratsii krims'kikh tatar. *Krims'ki studii: informatsijnyy byuleten'*. 2001. № 1 (7). S. 100-104.
36. Seferova F. A. Poeziya Tarasa Shevchenko v krymskotatarskikh perevodakh: traditsionalizm i novatorstvo. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova*. Ser. 9: Suchasni tendentsii rozvytku mov. K., 2015. Vyp. 13. S. 166-170.
37. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (HDA SBU), f. 5, spr. 26440, t. 1.
38. HDA SBU, f. 5, spr. 26440, t. 2.
39. Ursu D. P., Seydametov E. Kh. Krymskotatarskaya diaspora v Dobrudzhe: formirovanie, sotsial'naya i kul'turnaya evolyutsiya. *Skhid i dialoh tsyvilizatsii*. Do yuvileiu Yu. M. Kochubeia. Zb. nauk. statei. K.: In-t skhodoznavstva im. A. Yu. Krymskoho NAN Ukrainy, 2012. S. 381-413.

Власенко В. М., Бондаренко М. А.

кандидат исторических наук, доцент, Сумский государственный университет (Украина). ScopusAuthor ID: 563-3026-3000, Orcid ID: 0000-0003-2220-2239.

студент III курса, Сумский государственный университет (Украина).

К БИОГРАФИИ АМЕТА ОЗЕНБАШЛИ

В статье речь идет об одном из лидеров крымскотатарского национального движения первой половины XX в. Амете Озенбашилы. Охарактеризована его деятельность в период национально-освободительной борьбы 1917-1920 гг. В том числе участие в созыве и организации Курултая крымскотатарского народа. По материалам архивно-следственного дела Г. Порохивського, которое хранится в Отраслевом государственном архиве Службы безопасности Украины, освещены неизвестные страницы его биографии - пребывание в Крыму и Румынии в 1943-1944 гг. Уделено внимание вопросу взаимоотношений А. Озенбашилы с румынской Специальной службой информации, которая помогла ему и другим крымскотатарским беженцам переехать в Румынию.

Ключевые слова: Амет Озенбашилы, Крым, крымские татары, Милли-Фирка, Игнат Порохивський, Румыния.

Vlasenko V. M., Bondarenko M. O.

PhD (History), Associate Professor (Ukraine), Sumy State University. ScopusAuthor ID: 563-3026-3000, Orcid ID: 0000-0003-2220-2239.

3rd year student, Sumy State University (Ukraine).

TO THE BIOGRAPHY OF AMET OZENBASHLY

The article is devoted to the public and political activity of Amet Ozenbashly who was one of the leaders of the Crimean Tatar national movement in the first half of the XX century. His public activity during the period of the national liberation movement (1917-1920) is characterized in the article. Amet Ozenbashly's participation in convening and conducting the Constituent Assembly of the Crimean Tatar nation (the first Kurultai), his activity within the Directory and the Central Committee of the Crimean Tatar national party "Milliy Fyrqa" is also emphasized in the work.

A. Ozenbashly didn't immigrate after the defeat of the national revolution. At the beginning of the 1920s he participated in the establishment of the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic and was the member of its Central Executive Committee. He also held the position of the headmaster in the Crimean pedagogical college, the Deputy People's Commissar of Finance; he practiced as a neurologist in Simferopol and was engaged in the literature activity. He was repressed in 1928. He was sentenced to death but his verdict was changed to 10 years of imprisonment. He was released from prison prematurely in 1934.

A. Ozenbashly's activity during the period of the German occupation is characterized in the study. He wrote the memorandum about the collaboration with the German although the document was not manifested. He made covert public statements against the collaboration with the German. He urged the Crimean Tatars to choose the third way (neither Hitlerism nor Stalinism) and value their own national interests above all. Because of risk of being arrested he had to hide.

According to H. Porokhovsky's (the former colonel of the UNR army, the leader of the Ukrainian military emigration in Romania, the employee of the Romanian special information service) archive-investigation file A. Ozenbashly moved to Odesa and then to Romania with his assistance. Being in this Balkan country he established linkages with the leaders of the Crimean Tatar emigration in Turkey, helped the refugees from the Crimea to settle in Romania and got ready to move to Istanbul. However he was arrested and repressed by the Soviet intelligence agency for the second time in spring 1945.

Key words: Amet Ozenbashly, the Crimea, the Crimean Tatars, Milliy Fyrqa, Romania, Hnat Porokhovsky.

Отримано 14.04.2019